

ברוך הוא שתצא ממחיצתו.

אמר רב פפא, היינו דאמרי אינשי: דפרעי קיניה — מחריב ביתיה. מי שפורע קנאתו וכעסו, ונוקם נקם — גורם להחריב את ביתו. כרוחו של נבות, שאמנם נקמה נקמתו, אבל מחמת כן יצאה ממחיצתו של הקדוש ברוך הוא.

"ויעש אחאב את האשרה, ויוסף אחאב לעשות להכעיס את ה' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו".

אמר רבי יוחנן: שכתב על דלתות שמרון⁽⁶²⁵⁾: אחאב כפר באלהי ישראל, לפיכך אין לו חלק באלהי ישראל.

"ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון". אמר רבי לוי: שהיה אחזיהו קודר [מוחק על ידי חטיטה וגירוד] אזכרות [שמות] שבתורה, וכותב שם עבודה זרה תחתיהן [במקומן].

ולכן היה מתחבא. שאם היה עושה כך בפרהסיא, לא היו מניחין אותו לעשות כן.

מנשה — נקרא כך על שם שנשה יה [ששכח את הקדוש ברוך הוא].

דבר אחר: מנשה — על שם שהנשי

[שהשכיח⁽⁶²⁶⁾] את ישראל לאביהם שבשמים.

ומנלן דלא אתי מנשה לעלמא דאתי?

דכתיב: "בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו, וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים", "ויעש אשרה כאשר עשה אחאב מלך ישראל". וממשמעות הכתוב, שעשה מנשה כאשר עשה אחאב, אנו למדים: מה אחאב אין לו חלק לעולם הבא, כפי שלמדנו לעיל מהמקרא "עזוב", אף מנשה — אין לו חלק לעולם הבא.

רבי יהודה אומר: מנשה יש לו חלק לעולם הבא. שנאמר: "ויתפלל [מנשה] אליו ויעתר לו וכו'".

אמר רבי יוחנן: ושניהם, רבי יהודה שאמר שיש לו חלק, ורבנן שאמרו שאין לו חלק — מקרא אחד דרשו. שנאמר: "ונתתים לזעיה לכל ממלכות הארץ בגלל מנשה בן יחזקיהו".

מר, רבי יהודה, סבר: בגלל מנשה — שעשה תשובה, ואינהו לא עבוד [והם לא עשו תשובה], ולכן אתנם לזעוה].

ומר, רבנן, סבר: בגלל מנשה — דלא עבד קג-א תשובה, ומשך את כל העם אחריו לחטוא.

כבר בתחילת הפסוק "ויעש אחאב את האשרה". אלא "אחאב" ראשי תיבות: אין חלק אלקי בי. שהיה כותב כך על דלתות שומרון.

626. כך כתב רש"י. והמהרש"א כתב, שיותר נראה לומר שהוא מלשון הסרה והעתקה, כמו "גיד הנשה".

אפשר לידבק בשכינה? אלא זה הוא שמהנה ת"ח מנכסיו. וזהו שכיפרו לו מחצה, כי מצד אחד היה דבוק בעבודה זרה, ומצד שני היה דבוק בשכינה. ועיי' בעיון יעקב מה שכתב בזה.

625. כתב בעיון יעקב, שאפשר שלמד זה מדכתיב "ויוסף אחאב לעשות להכעיס וגו'". שהמילה "אחאב" — יתירה היא, שהרי כתוב

אמר רבי יוחנן: כל האומר שמנשה אין לו חלק לעולם הבא, מרפה את ידיהן של בעלי תשובה. שסוברים שכשם שלא נמחלו למנשה עוונותיו אף שעשה תשובה, כך לא תועיל להם תשובתם.

דתני תנא קמיה דרבי יוחנן: מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנים.

ומנין לנו דבר זה?

דכתיב: "בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו, וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים, ויעש אשרה וכו' כאשר עשה אחאב מלך ישראל".

משמע, שעבד מנשה עבודה זרה ועשה אשרה, כמנין השנים שעשה זאת אחאב מלך ישראל. ואחאב עבד עבודה זרה כל ימי מלכותו.

כמה מלך אחאב — עשרין ותרתין שנים. מנשה כמה מלך — חמשים וחמש. דל מינייהו [החסר מהם] עשרים ותרתין שנים, שבהם עבד עבודה זרה, כפי שעשה אחאב,

פשו להו [נותרו להן] תלתין ותלת שנים שלא עבד עבודה זרה, אלא עשה תשובה.⁽⁶²⁷⁾

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב גבי מנשה: "ויתפלל אליו [אל ה'] וישמע אליו ויחתר⁽⁶²⁸⁾ לו וישמע תחנתו, וישיבהו ירושלם למלכותו וגו'", למה נאמר במקרא "ויחתר לו", והלא "ויעתר לו" מיבעי ליה?

אלא, מלמד שעשה לו הקדוש ברוך הוא כמין מחתרת ברקיע, כדי לקבלו בתשובה, מפני מדת הדין, שהיתה מעכבת שלא לקבלו בתשובה. ועל ידי המחתרת פשט הקדוש ברוך הוא ידו וקיבל את מנשה בלא ידיעת מדת הדין⁽⁶²⁹⁾.

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב: "בראשית ממלכות יהויקים בן יאשיהו", וכתיב: "בראשית ממלכת צדקיהו", למה נקט הכתוב דווקא גבי מלכים אלה "בראשית"? וכי עד האידינא לא הוו מלכי [וכי עד עתה לא היו מלכים]?⁽⁶³⁰⁾

627. ואת השנים שקודם שמלך אין מחשיבים, לפי שהיה אז קטן, שהרי בן שתים עשרה מלך. ועוד, שקודם שמלך היה חזקיה אביו קיים, ולא היה בידו לחטוא ולהחטיא. מהרש"א.

628. בפסוק כתוב "ויעתר לו". וכן הביאה הגמרא לעיל בסוף העמוד הקודם. וכתב במסורת הש"ס, שיתכן שבספר דברי הימים שהיה לפני רשב"י היה כתוב "ויחתר לו". ועיי' בתוס' שבת [נה ב, ד"ה מעבירין].

וכדברים רבה [פרשה ב] איתא: ויעתר לו ויחתר לו, מלמד וכו'. וכתב המתנות כהונה, שדרש "ויחתר" בחילוף ח' בע', כמשפט אותיות

אהח"ע.

וביד רמה כתב, ש"ויעתר" לשון מחתרת, לפי שהחיי"ת והעי"ן מתחלפות. ועיי' בעץ יוסף.

629. כתב ביד רמה, שדברים אלו דרך משל הם, כי הרי הקב"ה ברא את כל הנמצאות, ואין דבר העומד לפניו שיצטרך לעשות דבר בחשאי, כפי שהאדם עושה כשמתיירא מפני הלה שכנגדו, שמעכב על ידו. ועיי' ש מה שביאר בענין באורך.

630. ואם משום שרצה הכתוב לומר שהיה הדבר בתחילת מלכותו, היה לו לומר: בשנה הראשונה

לו להכשילו ולכל ישראל".

ומצד שני, שחקתי עם המלך אמציה, ונתתי מלכי אדום בידו, הביא אליהם והשתחוו להם. שנאמר: "ויחי אחרי בוא אמציהו מהכות את אדומים, ויבא את אלהי בני שעיר, ויעמידם לו לאלהים, ולפניהם ישתחווה, ולהם יקטר".

וזו כוונת המקרא דלעיל: "איש" זה הקדוש ברוך הוא [שנקרא 'ה' איש מלחמה"]. "איש אויל" — אלו המלכים אחז ואמציה. "ורגז ושחק — ואין נחת", בין כשהקדוש ברוך הוא כועס עמהם, ובין כשהוא שוחק עמהם — אינן יראין וחתים מלפניו לחזור למוטב.

אמר רב פפא: היינו דאמרי אינשי: בכי ליה למר דלא ידע, הייכי למר דלא ידע, ווי ליה למר דלא ידע בין טב לביש.

והיינו, שכך אומרים העולם: כשהחכם רוצה להשפט ולהתווכח עם בני אדם להחזירם למוטב, בין שהוא כועס עליהם, ובין שהוא שוחק עמהם, אינם יראים מלפניו, ואינם חוזרים למוטב.

כתוב לאחר שנבוכדנצר וחילו בקעו את חומות ירושלים: "ויבאו כל שרי מלך בכל וישבו בשער התוך".

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: "שער התוך" הוא מקום שהיו מחתכין בו הלכות ["התוך" — לשון חיתוך, שאותיות ה"א וח"י"ת מתחלפות], דהיינו הר הבית והעזרה, ששם מקום מושב הסנהדרין⁽⁶³²⁾,

אלא, בקש הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו, כפי שהיה בימי בראשית, בשביל [בגלל] יהויקים⁽⁶³¹⁾, שהיה רשע.

נסתכל הקדוש ברוך הוא בדורו של יהויקים, שהיו בהם צדיקים, שעדיין לא כלו החרש והמסגר — ונתקררה דעתו.

וכמו כן בקש הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו כבימי בראשית [וזהו שנקט גבי שני מלכים אלו "בראשית ממלכות, בראשית ממלכת"], בשביל דורו של צדקיה, שהיו רשעים.

נסתכל הקדוש ברוך הוא בצדקיה עצמו — ונתקררה דעתו.

ותמהינן: הרי בצדקיה נמי כתיב: "ויעש הרע בעיני ה'!" ואיך נתקררה דעתו של הקדוש ברוך הוא כשנסתכל בו?

ואמרינן: באמת צדיק היה, אלא שהיה בידו למחות בדורו שלא יעשו רע — ולא מיחה, לכן נכתב עליו "ויעש הרע בעיני ה'".

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב: "איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת"?

אמר הקדוש ברוך הוא: כעסתי על המלך אחז ונתתיו ביד מלכי דמשק — זיבח וקיטר לאלהיהם. שנאמר: "ויזבח לאלהי דרמשק המכים בו, ויאמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אתם, להם אזבח ויעזרוני. והם היו

למלכותו. רש"י.

להיפך, צדיק יסוד עולם.

631. כי חוטא אחד יאבד טובה הרבה. וכן

632. כדאיתא במסכת סנהדרין [פו ב]: "שלשה

ועתה הפך אותו מקום למושב לצים של מלכי בבל.

אמר רב פפא: היינו דאמרי אינשי: כאתרא דמריה תלא ליה זייניה [במקום שהאדון תולה את כלי זינו] — תמן קולבא רעיא קולתיה תלא [שם הרועה הנבל תולה את כדו⁽⁶³³⁾].

(סימן: על שדה בתים לא תאונה).

אמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא: מאי דכתיב: "על שדה איש עצל עברתי, ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כלו קמשונים, כסו פניו חרלים, וגדר אבניו נהרסה?"

"על שדה איש עצל עברתי" — זה אחז. ונקרא עצל, משום שחתם את התורה, ובטל את העבודה, וכדלהלן⁽⁶³⁴⁾.

"ועל כרם אדם חסר לב" — זה מנשה. שקדר אזכרות שבספר תורה, והרס את המזבח⁽⁶³⁵⁾.

"והנה עלה כלו קמשונים" — זה אמן, שהעלה שממית על המזבח, וכדלהלן.

"כסו פניו חרלים" — זה יהויקים, שכיסה פניו מאורו של הקדוש ברוך הוא, כדלקמן⁽⁶³⁶⁾.

"וגדר אבניו נהרסה" — זה צדקיהו, שהיה צדיק, ונחרב בית המקדש בימיו.

ועוד דבר אמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא: ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה: (637)

ואלו הן:

א. כת לצים,

ב. כת שקרנים,

ג. כת חניפים,

ד. כת מספרי לשון הרע.

ומנין לנו דבר זה?

כת לצים אינה מקבלת פני שכינה, דכתיב: "משך ידו את לצצים". דהיינו, הקדוש ברוך הוא מושך ידיו מן הלוצצים, שלא להתקרב אליהם.

כת שקרנים — דכתיב: "דבר שקרים לא יכון לנגד עיני".

כת חניפים — דכתיב: "כי לא לפניו חנף

בתי דינים היו שם: אחד בלשכת הגזית, ואחד על פתח העזרה, ואחד על פתח הר הבית".

633. לישנא אחרינא: "קודתיה", שהוא כלי חרס פשוט. כמו "מקדה של חרס". רש"י.

634. וזהו דרך עצלות, שמונע עצמו מדבר שהוא חייב לעשותו. יד רמה.

635. וזה מעשה של חוסר לב, שטות. שנתכוין

להכעיס, כפי שמובא להלן, ובאמת גורם רעה רק לעצמו, ואינו מפסיד לשכנגדו. כדכתיב "האותי הם מכעיסים נאם ה' הלא אותם למן בשת פניהם". יד רמה.

636. שאמר: כלום אנו צריכים אלא לאורו? יטול אורו!

637. כתב ביד רמה, שאף שיש בידם תורה ומעשים טובים, ויש להם חלק לעולם הבא, מכל

יבוא".

כת מספרי לשון הרע, דכתיב: "כי לא אל הפין רשע אתה, לא יגרך רע. צדיק אתה, ולא יהיה במגורך רע". ומדובר במספרי לשון הרע, כפי שכתוב בהמשך הפרק: "תאבד דברי כזב וגו'", ועוד כתוב בהמשך: "כי אין קרבם הוות, קבר פתוח גרונם, לשונם יחליקון". ואמר הכתוב, שאותם בני אדם לא יהיו במגוריו של הקדוש ברוך הוא.

ואמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא: מאי דכתיב: "לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך?"

"לא תאנה אליך רעה" — שלא ישלוט בך יצר הרע (638).

"ונגע לא יקרב באהלך" — "אהלך" אשתך היא. שאשתו של אדם קרויה אהלו (639). והיינו, שלא תמצא את אשתך במצב ספק נדה בשעה שתבא מן הדרך ואתה תאב לה.

ועל ספק נדה האדם מיצר יותר מאשר ודאי נדה, כי יצרו תוקפו, ואומר בליבו: טהורה היא, ועל חינם אני מונע עצמי ממנה.

דבר אחר: "לא תאנה אליך רעה" — שלא יבעתוך הלומות רעים והרהורים רעים.

"ונגע לא יקרב באהלך" — שלא יהא לך בן או תלמיד שמקדיח תבשיליו (640) ברכים (641).

עד כאן ברכו אביו [ברך דוד את שלמה בנו]. כי ברכות אלו, דרך האב לברך את בנו. שלא יארע לו ספק נדה, יצר הרע, והרהורים רעים, ושלא יקדיחו בניו ותלמידיו את תבשילם.

אבל האם אינה נותנת דעתה לדברים אלו, אלא לדברים שהיא חוששת שיארעו ויזיקו לבנה. שינצל מאבני נגף, ומשדים ורוחין. ולכן מסתבר שאת הברכות שמכאן ואילך — ברכתו אמו [את שלמה] (642):

בת מלך פנימה". מהרש"א.

640. דימה התורה והמעשים למבשל, כמו שאמרו: מי שטרח בערב שבת — יאכל בשבת. וזה שקילקל לימודו ותורתו במעשיו, הרי הוא כמי שקלקל והקדיח תבשילו. מהרש"א.

641. בערוך גרס כאן: "כגון ישו הנוצרי". ופירש, שהיה מעמיד עבודה זרה בשווקים וברחובות.

642. ועוד כתב רש"י, שלשון המשך הפסוק "כי מלאכיו וגו'", משמע שמכאן מתחיל ענין אחר. ולכן דורשים שעד כאן ברכו אביו, ומכאן ואילך ברכתו אמו. שכך מסתבר.

מקום אינן מקבלות פני שכינה להסתכל באספקלריא המאירה.

אמנם מדברי המאירי בפירוש המשנה משמע שאין להם חלק לעולם הבא. והמהרש"א במס' סוטה כתב, שאותן כתות יושבין בעולם הבא חוץ למחנה שכינה.

638. כי לשון "אינה" מורה על הסיבה והגורם לדבר [כמו 'וה' אינה לידו']. וזהו היצר הרע, שגורם לרע. מהרש"א.

639. כדאיתא במסכת מועד קטן [ז ב]: "ואין אהלו — אלא אשתו, שנאמר 'שובו לכם לאהליכם'".

והטעם שהיא מכונה אהל ובית, כי היא עקרת הבית, ומצויה שם תדיר. כדכתיב: "כל כבודה

ולא נכתביה את האות עי"ן כלל, ויהא כתוב בפסוק "רשים" להדיא!

ואמרינן: רבי יוחנן ורבי אלעזר ביארו את הדבר.

חד [אחד מהם] אמר: לא נכתב הדבר בפירושו, מפני כבודו של דוד. שהרי לדוד היו שונאים רבים, ויאמרו שאף אותו שונאין גם מלמעלה!

ובאמת אין הדבר כן, כי אין הכלל הזה נוהג בצדיקים.

וחד [ואחד מהם] אמר: משום כבודו של נחמיה בן חכליה. שאף לו היו שונאים רבים (645).

תנו רבנן: מנשה היה שונה המשים וחמשה פנים בתורת כהנים [בספר ויקרא], שהיה מחדש בו כל שנה, ודורשו מפלפולו, כנגד שני מלכותו [שמלך חמשים וחמש שנה].

אחאב — היה שונה שמנים וחמשה פנים בתורת כהנים.

ירבעם — היה שונה מאה ושלשה פנים בתורת כהנים.

תניא, היה רבי מאיר אומר: אבשלום — אין לו חלק לעולם הבא (646). שנאמר: "ויכו את

"כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, על כפים ישאונך וגו' [פן תגוף באבן רגלך], על שחל ופתן תדרך וגו'".

עד כאן ברכתו אמו.

מכאן ואילך — ברכתו שמים:

ב-קג "כי בי חשק ואפלטתו, אשגבהו כי ידע שמו, יקראני ואענהו, עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו, אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי". ומקרא זה שייך רק בקדוש ברוך הוא, שאומר: מי שחושק בי — אפלטתו ואצילהו.

אמר רבי שמעון בן לקיש: מאי דכתיב: "וימנע מרשעים אורם, וזרוע רמה תשבר"?

מפני מה האות עי"ן של המילה רשעים תלויה, ואינה כתובה ביושר עם כל השורה, ונראה כאילו כתוב "רשים", בלי האות עי"ן?

כיון שנעשה אדם רש מלמטה, שיש לו שונאים, ואין דעת הבריות נוחה הימנו — נעשה רש אף מלמעלה (643). שבידוע ששונאין אותו גם מלמעלה. ולכן כתוב "רשים", שמשמע — שתי רשיות. והיינו, שהוא רש גם למטה וגם למעלה (644).

ומקשינן: אם כן, למה נכתבה האות עי"ן?

מי שהוא עצב עצבות יתירה, שאינו שמח בחלקו, נקרא עני ורש. והוא גם רש למעלה. וזהו "וימנע מרשעים אורם", שאין להם שמחה. דכתיב "ליהודים היתה אורה ושמחה". עיי"ש.

645. עיי' ברש"י שכתב מי היו שונאיו.

646. התוס' במס' סוטה [י ב, ד"ה דקרב] כתבו,

643. כך כתב רש"י. וביד רמה הביא עוד פירושו, שלמטה "רשים" היינו ראשים. ולמעלה "רשעים". לומר, כיון שנעשה אדם ראש ושר למטה, נעשה רשע מלמעלה, בפמליא של מעלה. עיי"ש.

644. כך פירש רש"י. ובעיון יעקב כתב, שהרי אמרו: איזהו עשיר — השמח בחלקו. ואם כן,